

TOMASZ KRUSZEWSKI
(Wrocław)

Szkoły rolnicze w prowincji śląskiej w XIX i XX wieku

Landwirtschaftsschulen in der Provinz Schlesien im 19. und 20. Jahrhundert

1. Wprowadzenie. 2. Rozwój szkół rolniczych na Śląsku w II połowie XIX wieku. 3. Szkoły rolnicze w XX w. (do 1945 r.)

1. Einführung; 2. Die Entwicklung der Landwirtschaftsschulen in der 2. Hälfte 19. Jh.; 3. Die Landwirtschaftsschulen im 20. Jahrhundert (bis 1945).

1

Zagadnienie szkół rolniczych w prowincji śląskiej jest niewątpliwie obszerne. My w tym miejscu chcieliśmy się zająć tylko wycinkiem tej problematyki, a mianowicie związkiem między tym szkolnictwem a najwyższym organem samorządu terytorialnego na Śląsku, czyli sejmem prowincjonalnym (*Provinziallandtag*). Powstawanie szkół rolniczych w XIX wieku było związane z nową ideą, by osoby uprawiające ziemię były odpowiednio do tego zajęcia przygotowane. Gdy w II Rzeszy Niemieckiej sejm prowincjonalny otrzymał nowoczesny ustrój, państwo pruskie powierzyło mu także wspieranie finansowe wspomnianych szkół. Zadanie to przekazała sejmowi prowincjonalnemu ustawa o dotacjach z 8 lipca 1875 r.

XXIV landtag, który obradował jako pierwszy po reformie w styczniu 1876 r., musiał dokonać wyboru, które z niższych szkół rolniczych zamierzał wspierać. Sejm otrzymywał w tym wypadku dotację celową z kasy państwa, która do wysokości pozyskanej sumy musiała zostać rozdzielona. Zgodnie z ustawą wsparcie miało docierać zwłaszcza do szkół ogrodniczych oraz rolniczych o profilu ogólnym. Środki miały otrzymywać szkoły państwowe, gdyż tylko nad nimi państwo sprawowało pełny nadzór. Przyjęto jeszcze dodatkowy wymóg, by wspieranie szkoły należało do Centralnego Zrzeszenia Rolniczego Śląska (Der landwirtschaftliche Centralverein von Schlesien). Po dłuższej debacie zdecydowano się podzielić po połowie między dwie szkoły uzyskane od rządu 9600 Reichsmark

(RM)¹. Pierwszą z nich była szkoła rolnicza w Popiołowie koło Rybnika (Ackerbauschule), która została założona przez Zrzeszenie, a kuratorem jej był sam przewodniczący sejmiku prowincjonalnego Viktor Moritz Karl von Hohenlohe-Waldburg-Schillingsfürst, jako książę raciborski². Druga szkoła, która otrzymała wsparcie, to także szkoła rolnicza. Znajdowała się ona w Brzeźnicy Dolnej (ówcześnie i obecnie pow. żagański)³.

W budżecie na 1877 r. zostały wsparte te same szkoły, chociaż obok państwowej dotacji (9600, po 4800 na szkołę) uchwalono też własną prowincjonalną dotację 9000 RM na wspieranie nauczania w obu ośrodkach⁴. XXVI sejm prowincjonalny podjął ponadto uchwałę o utworzeniu kolejnej szkoły rolniczej w Legnicy (Landwirtschaftsschule)⁵. Kapitał założycielski wyniósł 12 tys. RM. Zasady te podtrzymano na kolejnym – XXVII landtagu w 1879 r.⁶, na którym rozważano już jednak daleko idące poszerzenie zadań w tym zakresie za sprawą Centralnego Zrzeszenia Rolniczego na Śląsku (Landwirtschaftlicher Centralverein für Schlesien). Zrzeszenie złożyło bowiem prośbę o wspieranie szkół rolniczych w Brzegu i Legnicy, szkół zimowych w Nysie i Świdnicy, a także o wspieranie dotowanych już szkół w Popiołowie i Brzeźnicy Dolnej. W pierwszych dwóch szkołach uczono 170 osób, w kolejnych 140–150,

¹ *Verhandlungen des XXIV Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 3. bis einschließlich den 15. Januar 1876*, Breslau [brak r. wyd., 1876?], Drucksache nr 21 z 3 I 1876 r., s. 539–541 (nie ma tytułu). Uchwała zatwierdzająca zob. Drucksache nr 110 z 15 I 1876 r., s. 1015.

² *Ibidem*, Drucksache nr 21, s. 541. Pozostałymi kuratorami byli: baron Hans von Reitzenstein z Pawłowic – starszy ziemski, Georg Müller – posiadacz ze Stanowic (pow. rybnicki), Anton Gemandler – rybnicki landrat, oraz dyrektor szkoły dr Strehl (oprócz Strehla wszyscy byli zarazem posłami do landtagu). Nie należy mylić tej szkoły z Cesarsko-Królewską Akademią Rolniczą w Poppelsdorf koło Bonn, utworzoną w sierpniu 1878 r.; zob. *Amtsblatt der Königlichen Regierung zu Oppeln*, Jg. 1878, s. 199 i 200.

³ *Ibidem*, Drucksache nr 21, s. 541. Kuratorzy: ks. Napoleon Louis de Talleyrand et Perigord, Duc de Valencay oraz ks. żagański, landrat żagański z Konina Żagańskiego Richard Strutz, hr. Robert von Zedlitz-Trützschler z Borowa (pow. koźuchowski, ob. nowosolski), Sorsche – radca ekonomiczny z Witkowa k. Szprotawy, Meyer – dzierżawca domeny w Brzeźnicy Dolnej (Strutz i Zedlitz byli posłami do sejmiku prowincjonalnego, Strutz także do sejmiku pruskiego).

⁴ *Verhandlungen des XXV Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 29. November bis einschließlich 7. Dezember 1876*, Breslau [brak r. wyd., 1877?], Drucksache nr 123, s. 629 i 636. Suma dotacji państwowej 9600 RM powtarza się na kolejnych sejmach, zob. *Verhandlungen des XXVI. Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 8. Januar bis einschließlich den 15. Januar 1878*, Breslau [1878?], [Dalej: XXVII L], Drucksache nr 141, s. 812.

⁵ XXVI L., Drucksache nr 141, s. 819.

⁶ *Verhandlungen des XXVII. Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 25. November bis einschließlich den 3. Dezember 1879*, Breslau [1880?], Drucksache nr 136, s. 1148. Dotacja państwowa 9600 RM. Po 4800 RM na szkoły w Popiołowie i Brzeźnicy. 12 tys. RM na realizację zadań szkoleniowych (dotacja własna sejmiku prowincjonalnego) i 1500 RM na założenie szkoły w Legnicy, s. 1156 i 1157.

w dwóch ostatnich 64 osoby⁷. Zamierzano zwiększać liczbę młodzieży szkolonej w zawodach rolniczych⁸.

2

XXVIII sejm prowincjonalny zajął się propozycją ustanowienia kolejnej szkoły rolniczej (*Wiesenbauschule*). Z ideą tą wystąpił twórca pierwszej Akademii Rolniczej w Poppelsdorf – dr Dünkelberg; jego pomysł poparł minister rolnictwa, domen i lasów. Szkoły takie miały powstać we wszystkich pruskich prowincjach. Dlatego śląski wydział prowincjonalny w 1881 r. przedłożył landtagowi prowincjonalnemu projekt założenia szkoły. Celem szkoły miało być wykształcenie pochodzącej ze wsi młodzieży w zawodzie nadzorcy i robotnika przygotowawczego do prac zabezpieczających przed powodzią i do zwalczania skutków powodzi. Pomysł został poparty przez Centralne Zrzeszenie Rolnicze. Koszty założenia szkoły szacowano na 13 500 RM, w tym 3000 miało pochodzić ze środków Zrzeszenia, a pozostała suma z jednorazowej dotacji sejmiku prowincjonalnego. W związku z obowiązkiem uiszczania przez uczniów czesnego planowano dalsze stałe wydatki, w których mieściły się fundusze stypendialne dla młodzieży pochodzącej z rodzin ubogich. Wydział prowincjonalny przypominał landtagowi o aktualnej trudnej sytuacji na śląskiej wsi i panującym tu ubóstwie. Do akcji założenia szkoły włączył się też nadprezydent Otto von Seydewitz, jako komisarz cesarski, i proponował wykorzystać w tym względzie doświadczenia z prowincji saskiej, gdzie taka szkoła została już utworzona. Do wniosku o założenie szkoły dołączono też petycję Centralnego Zrzeszenia Rolniczego⁹. Dotacja od Zrzeszenia (3000 RM) miała być przeznaczona na zakup podręczników, narzędzi, modeli, map itp., a także na wyposażenie sal lekcyjnych. Koszty oświetlenia, ogrzewania itp., wypłaty wynagrodzeń dla dyrektora i nauczycieli miały obciążać organy samorządowe.

Opracowano także projekt regulaminu szkoły wraz z uzasadnieniem. Według niego szkoła miała się mieścić w Wrocławiu, a uczniowie mieli uzyskać teoretyczną i praktyczną wiedzę w zakresie zwalczania skutków powodzi. Dyrektor szkoły musiał być z wykształcenia inżynierem ds. kultury rolnej. Nauka miała trwać zasadniczo dwa lata, a wykształcenie przygotowywało do zawodu robotnika, robotnika przygotowawczego lub nadzorcy. W projekcie regulaminu podano szczegółowy wykaz

⁷ *Ibidem*, Drucksache nr 55, s. 723–727.

⁸ *Loc. cit.*; podano propozycje w liczbach i poinformowano również o zwiększaniu procentu dotychczas szkolonej młodzieży (liczba – zależnie od szkoły – wzrosła od 15 do 25%).

⁹ *Ibidem*, s. 865–866, petycja z 22 III 1880 r. Podano w niej szczegółowe dane statystyczne, które wspierały potrzebę założenia szkoły.

przedmiotów, które mieli poznać uczniowie¹⁰. W cyklu nauczania zimowe semestry obejmowały wyłącznie zajęcia teoretyczne, a letnie – głównie praktyczne. Pensum dyrektora wynosiło 16 lekcji.

W uzasadnieniu do projektu zwracano uwagę, by uwzględniać doświadczenia szkoły w Prószkowie koło Opola (Cesarsko-Królewski Instytut Pomologiczny), dlatego o ekspertyzę dotyczącą funkcjonowania szkoły zwrócono się też do dyrektora prószkowskiej placówki – dra Settegasta. Zakładano kształcenie wielostronneo charakterze pedagogicznym, a absolwenci mieli otrzymywać tytuł technika kultury rolniej; zwracano uwagę również na zajęcia z ćwiczeń fizycznych. Uznano, iż centralne położenie szkoły (Wrocław) jest szczególnie korzystne. Zasady kształcenia, a zwłaszcza czas nauki miał być wzorowany (oprócz wskazanej placówki w Prószkowie) także na szkole rolniczej w Czersku Świeckim koło Chojnic (prow. zachodniopruska). Kontrowersyjna była natomiast granica wieku, od którego młodzież miała być kształcona: próg 17 lat obowiązywał w Czersku, ale w innych szkołach rolniczych w Prusach granicę tę przesunięto do 16 lat (Geisberg), a nawet 15 (Siegen – prow. nadreńska). Plan zajęć musiał być zatwierdzony przez wrocławskie kuratorium prowincjonalne. Te podstawowe założenia zaakceptował XXVIII sejm prowincjonalny w uchwale z 10 stycznia 1881 r.¹¹ Sprawę kontynuowano na XXIX landtagu (1882 r.). Podtrzymano wówczas dotację w wysokości 10 500 RM na ten cel, która była niewystarczająca, ale ponieważ sejm nie dysponował większą sumą, więc sprawę dalszego dofinansowania przekazano następnemu landtagowi¹². Podtrzymano też zasadnicze kwoty na utrzymanie szkół rolniczych z poprzedniego sejmiku prowincjonalnego (po 4800 RM na szkoły w Popiołowie i Brzeźnicy, na kursy rolnicze – 12 tys. RM, szkoły w Legnicy i Brzegu – odpowiednio 1500 i 2400 RM)¹³.

Sprawę założenia wspomnianej wyżej szkoły rolniczej kontynuowano na kolejnym XXX sejmie prowincjonalnym, w czasie gdy minister rolnictwa, domen i lasów 16 sierpnia 1882 r. w reskrypcie zatwierdził już statut tej szkoły. Została ona ostatecznie uruchomiona w Dąbiu (pow. legnicki). Zdaniem starosty krajowego von Uthmanna powinna ona wykorzystać doświadczenia prowincji brandenburskiej, gdzie

¹⁰ Nauczano m. in. hydrauliki, rysunków, geodezji, rachunków, podstaw obowiązującego prawa itp., por. *ibidem*, s. 867–869.

¹¹ *Ibidem*, Drucksache nr 100, s. 1062.

¹² *Verhandlungen des XXIX. Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 16. April bis einschließlich den 26. April 1882*, Breslau [1882?], [dalej: XXIX L], Drucksache nr 21 z 10 XII 1881 r.; *Vorlage des Provinzial-Ausschusses betreffend die Errichtung einer Wiesenbauschule*, Uchwała Drucksache nr 143 z 20 IV 1882 r., s. 1280.

¹³ *Ibidem*, Drucksache nr 162, s. 1302. Takie też były realne wydatki, zob. *Verhandlungen des XXXI. Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 6. December bis einschließlich den 16. December 1885*, Breslau [1886?], [dalej: XXXI L], Drucksache nr 1, s. 27.

szoły tego typu utworzono już wcześniej¹⁴. Landtag poparł te idee, zwracając jednak uwagę, by podczas tworzenia szkoły w Dąbiu brać pod uwagę aspekty finansowe¹⁵. Na szkoły w Popielowie i Brzeźnicy w 1884 r. przeznaczono po 4800 RM (ze środków prowincji, dawna dotacja państwa już nie funkcjonowała), 12 tys. RM – na inne wydatki tego typu w prowincji, wreszcie 1500 RM na szkołę w Legnicy i 2400 RM – na placówkę w Brzegu¹⁶.

Wspomniane wyżej względy finansowe doprowadziły ostatecznie do wstrzymania realizacji szkoły w Dąbiu. Wydział prowincjonalny wystąpił do XXXI sejmu prowincjonalnego (1885 r.) o zablokowanie działań na tym polu z powodu kłopotów finansowych (rozbudowa zakładu dla obłąkanych w Brzegu, budowa nowego zakładu w Rybniku, budowa nowego zakładu przymusowego w Lublińcu)¹⁷. Landtag poparł to stanowisko – przełożył decyzje na kolejny sejm prowincjonalny, wskazując przy tym na ziemstwo śląskie, które – zdaniem posłów – powinno wesprzeć finansowo te działania. Mizeria finansowa zaważyła także na decyzjach w sprawie istniejącej już szkoły rolniczej w Legnicy. Powstał problem, czy sejmowy kapitał założycielski był oprocentowany, czy też nie. Wydział prowincjonalny sugerował, że tak i przypominał, iż przez pierwsze 50 lat istnienia szkoły, czyli do 1927 r., subwencja miała pozostać na stałym poziomie 1500 RM¹⁸. Takie też było ostatecznie stanowisko landtagu.

Zamierzano jednak założyć dwie zimowe szkoły rolnicze. Jedna miała powstać w Opolu, druga w Zgorzelcu. Obie miały rozpocząć kształcenie od 1888 r. Szczególnie ważna była szkoła w Zgorzelcu, gdyż właśnie w 1888 r. miała zostać zamknięta szkoła w Brzeźnicy (z powodu wygaśnięcia umowy o dzierżawę budynków). Obie szkoły miały być finansowane kwotą wysokości 5 tys. RM, w większości (4800 RM) pochodzącą z zamykanej szkoły w Brzeźnicy¹⁹. Taka była też decyzja XXXI sejm

¹⁴ *Verhandlungen des XXX. Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 2. December bis einschließlich den 10. December 1883*, Breslau [1884?], Drucksache nr 59 z 2 XI 1883 r., s. 711 i n.; *Vorlage des Provinzial-Ausschusses betreffend die Errichtung einer Wiesenbauschule*. Dołączono szczegółowy plan zajęć, wraz z orientacyjnym kosztorysem wydatków – koszt kształcenia jednego ucznia miał się zamknąć w kwocie 936,50 RM (s. 715–717).

¹⁵ *Ibidem*, Drucksache nr 148 z 6 XII 1883 r., s. 1460.

¹⁶ *Ibidem*, Drucksache nr 196, s. 1488 i 1489.

¹⁷ XXXI L., Drucksache nr 83, *Vorlage des Provinzial-Ausschusses betreffend das Project einer Wiesenbauschule* z 27 III 1885 r., uchwała w Drucksache nr 281 z 11 XII 1885 r.

¹⁸ *Ibidem*, Drucksache nr 84, *Vorlage des Provinzial-Ausschusses betreffend Festsetzung der Zeitdauer für die Gewährung der zur Amortisation des Gründungs-Capitals der Landwirtschaftsschule in Liegnitz bewilligten Subvention* z 19 V 1885 r., uchwała w Drucksache nr 282 z 11 XII 1885 r.

¹⁹ *Ibidem*, Drucksache nr 85, *Vorlage des Provinzial-Ausschusses betreffend die Bewilligung einer Beihilfe zur Unterhaltung von zwei in Oppeln und Görlitz zu errichtenden landwirtschaftlichen Winterschulen* z 8 IX 1885 r., uchwała Drucksache nr 283 z 9 XII 1885 r.

prowincjonalnego. Nadal miały działać szkoły w Popiołowie i Brzeźnicy, a także w Legnicy i Brzegu. Dwie pierwsze utrzymywały się z dotacji państwa – po 4800 RM, zaś Legnica za 1200 RM, a Brzeg za 2400²⁰.

Do spraw szkół rolniczych wrócono podczas obrad XXXII sejmiku prowincjonalnego w 1887 r. Utrzymano dotychczasowe kwoty na szkoły w Popiołowie i Brzeźnicy oraz dotację 12 tys. na inne rodzaje szkół rolniczych, a także utrzymano amortyzację kapitału założycielskiego szkoły w Legnicy na poziomie 1500 RM do końca 1927 r., zaś szkoły w Brzegu – na poziomie 2400 RM do 1918 r. Wprowadzono również dotację 5000 RM dla szkoły gospodarki mlecznej w Prószkowie pod Opolem. Ciągnęła się ponadto sprawa otwarcia szkoły *Wiesenbauschule*; w związku z niemożnością jej otwarcia postanowiono tymczasowo za 4000 RM powołać specjalne kursy dla młodzieży w celu stworzenia strażników polnych, którzy ostrzegaliby przed powodzią²¹.

Na XXXIII sejmie prowincjonalnym doszło do porozumienia z Centralnym Stowarzyszeniem Śląskich Rolników (*Der landwirtschaftliche Central-Verein für Schlesien*), które wyznaczyło roczną dotację 2000 RM na założenie zimowej szkoły rolniczej w Świdnicy. Suma ta miała być amortyzowaną pożyczką związku dla samorządu prowincjonalnego (kapitał założycielski szkoły miał wynieść 60 tys. RM), pożyczka została ustanowiona na 41 lat, czyli do 31 marca 1929 r.²²

XXXIV sejm prowincjonalny dokonał przeglądu istniejącej już sieci szkół rolniczych w prowincji śląskiej, w którym uwzględniono: placówkę w Popiołowie (dotacja 4800 RM), szkoły zimowe w Opolu i Zgorzelcu (5000 RM), Legnicy (1500 RM), Brzegu (2400 RM) i Świdnicy (2000 RM). Wreszcie 12 tys. RM przeznaczono do rozdziału na pozostałe placówki według uznania Centralnego Stowarzyszenia Śląskich Rolników²³.

Na XXXV sejmie prowincjonalnym, za sprawą rządu pruskiego, udało się rozwiązać nabrzmiały problem niskich wynagrodzeń nauczycieli w szkołach rolniczych²⁴. Na XXXVI landtagu wniesiono sprawę zakładania nowych szkół zimowych. Zasadniczy wniosek zgłosiło Centralne Zrzeszenie; zamierzano otworzyć takie placówki w Oleśnicy, ale ponieważ miałyby ona obsługiwać nie tylko powiat oleśnicki, ale tak-

²⁰ *Ibidem*, Drucksache nr 175, s. 15. Dodatkowo na zajęcia przeznaczono 12 tys. RM.

²¹ *Ibidem*, Drucksache nr 126 i 127 z 12 i 14 IX 1887 r.

²² *Verhandlungen des XXXIII. Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 10. März bis einschließlich den 19. März 1889*, Breslau [1889], Drucksache nr 3, s. 13. Budżet, zob. w nr 130, s. 18.

²³ *Verhandlungen des XXXIV Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 8. März bis einschließlich den 16. März 1891*, Breslau [1891], Drucksache nr 1, s. 17.

²⁴ Więcej na ten temat zob. *Verhandlungen des XXXV Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 5. bis einschließlich den 15. März 1893*, Breslau [1893], Drucksache nr 156 z 27 II 1893 r.; *Zur Vorlage der Königlichen Staatsregierung, betreffend die Aufbesserung der Besoldungen der Lehrer an den Landwirthschaftsschulen zu Brieg und Liegnitz*, uchwała w Drucksache nr 170 z 10 III 1893 r.

że sąsiednie: milicki i trzebnicki, nie zaproponowano ostatecznie lokalizacji, sugerując tylko, że powinien to być któryś z tych trzech powiatów. Zrzeszenie dodało z kolei ofertę miasta Wąsosz (pow. górowski), które właśnie u siebie chciało mieć taką szkołę²⁵. Wyłożono na ten cel 3000 RM, ale konkretne lokalizacje zamierzano jeszcze badać. Ostatecznie szkoła została utworzona w Trzebnicy, a jej koszt rzeczywiście wynosił 3000 RM. Wzrosły natomiast wydatki na wcześniejsze placówki: szkoła w Popielowie – 4800 RM (bez zmian), szkoły zimowe w Opolu i Zgorzelcu – 5000 RM, szkoły rolnicze w Legnicy i Brzegu oraz szkoła zimowa w Świdnicy – 5900 RM. Utrzymano wspomniane wyżej 12 tys. RM dla szkół według uznania, 3 tys. RM na wynagrodzenia dla nauczycieli w szkołach w Brzegu i Legnicy oraz 5000 RM na szkołę w Prószkowie²⁶.

3

Początek XX stulecia przyniósł dalsze zmiany w ofercie zimowych szkół rolniczych. W budżecie na 1907/08 rok podano: Opole i Zgorzelec (łącznie koszt 5000 RM), Trzebnica (3000 RM), Kłodzko (3000 RM), Tarnowskie Góry (6000 RM), Głubczyce i Złotoryja (łącznie 3000 RM), Legnica i Brzeg (łącznie 3000 RM, Legnica dodatkowo 1500, Brzeg zaś 2400)²⁷. Na XLVII landtagu Izba Rolnicza zgłosiła też postulat, by na wzór prowincji Hesja-Nassau utworzyć nowy typ szkół ogólnorolniczych (*die ländliche Fortbildungsschulen*). Kształcenie obejmowałoby młodzież poniżej lat 18, która nie podlegała już obowiązkowi szkolnemu. Celem było zapobieganie dalszemu odpływowi młodzieży z terenów wiejskich do przemysłu. Jak sugerowali wnioskodawcy, działania te zostałyby skierowane przeciwko polityce SPD, a taka forma edukacji byłaby obowiązkowa²⁸. Na XLVIII sejmie prowincjonalnym Izba Rolnicza wyszła z kolejnym postulatem założenia nowych szkół rolniczych i zimowych w Złotoryi i Głubczycach. Nie udało się jednak ustalić dokładnych kosztów zorganizowania tych placówek (ustalono tylko proporcję: 3/8 kosztów miał pokryć sejm prowincjonalny z rezerwy finansowej, a 5/8 kwoty skarb państwa w ramach

²⁵ *Verhandlungen des XXXVI. Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 5. bis einschließlich dem 14. März 1895*, Breslau [1895], Drucksache nr 41 z 19 XII 1894 r. i uchwała w Drucksache nr 204 z 9 III 1895 r.

²⁶ *Verhandlungen des XXXVIII. Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 27. und 28. Februar 1898*, Breslau [1898], Drucksache nr 1 z 17 XII 1897 r., s. 12 i 13.

²⁷ *Verhandlungen des XLVII. Provinziallandtages der Provinz Schlesien vom 10. bis einschließlich den 16. März 1907*, Breslau [1907], Drucksache nr 11, s. 78.

²⁸ *Ibidem*, Drucksache nr 72 z 9 III 1907 r.; uchwała w Drucksache nr 170 z 13 III 1907 r.

tw. pomocy wschodniej)²⁹. Dalsze lata przynosiły tworzenie kolejnych szkół rolniczych. Ilustrację tego rozwoju można znaleźć przykładowo w zestawieniu tych szkół sporządzonym na rok budżetowy 1919/20, czyli już po I wojnie światowej. I tak obok placówki w Popiołowie funkcjonowały szkoły zimowe w Zgorzelcu, Koźlu, Oleśnie, Trzebnicy, Kłodzku, Szprotawie, Tarnowskich Górach, Głubczycach, Złotorzy, Dzierżoniowie, Strzelinie, Strzegomiu, Kamiennej Górze, Górze Śląskiej, Oławie, Namysławie, a także całoroczne szkoły rolnicze w Brzegu i Legnicy³⁰. W 1928 r. podjęto decyzję o utworzeniu kolejnej (tym razem całorocznej i stanowiącej pełną własności samorządu prowincjonalnego – *Grünlandschule*) w Kowarach koło Jeleniej Góry³¹. Natomiast II landtag górnośląski na 2. sesji w maju 1926 r. podjął decyzję o ponownym uruchomieniu szkoły w Prószkowie (zamknięto ją w 1924 r. po III powstaniu śląskim, kiedy to została zrujnowana) i zarazem o podniesieniu jej do poziomu szkoły wyższej. Posłowie tego landtagu zwracali uwagę na renomę tej uczelni, w Niemczech bowiem istniały jeszcze tylko dwie takie placówki: w Pillnitz koło Drezna i w Weißenstephan (obie należały do zakonów żeńskich), a także szkoła dla plantatorów winogron w Berlinie – Dahlem. Posłowie podkreślili też zalety prószkowskiej placówki – składała się ze szkółki leśnej, działu drzew owocowych, parku leśnego oraz plantacji warzyw i owoców³².

Z okresu Trzeciej Rzeszy na temat szkół rolniczych zachowało się niewiele informacji; posiadamy jedynie m.in. akta nadzorowania planów polepszenia gatunków warzyw i owoców³³.

²⁹ *Verhandlungen des XLVIII. Provinzial-Landtages der Provinz Schlesien vom 14. bis einschließlich dem 20. März 1909*, Breslau [1909], Drucksache nr 53 z 14 X 1908 r., uchwała w Drucksache nr 141 z 19 III 1909 r.

³⁰ *Verhandlungen des 57. Provinziallandtages der Provinz Schlesien vom 16. bis 20. März 1919*, Breslau [1919], Drucksache nr 19, s. 76–78. Kosztowały one budżet 63 647 RM.

³¹ *Verhandlungen des 6. Niederschlesischen Provinziallandtages vom 26. März bis 3. April 1928*, Breslau [1928], Drucksache nr 36 z 26 III 1928 r.; uchwała w Drucksache nr 64 z 28 III 1928 r. Kosztów jeszcze nie oszacowano.

³² 2. OS. Prov.-Landtag: 1. Tagung 18–20 Januar 1926; 2. Tagung 27–29 Mai 1926; 3. Tagung 9–11 Juni 1927 [m-pis, Ratibor 1927], II OSL (2. Tagung), Drucksache nr 29 z 20 V 1926 r., *Vorlage des Provinzialausschusses betreffend Wiederaufbau der Proskauer Gärtnerlehranstalt zu der höheren Gartenlehranstalt* i uchwała z 28 V 1926 r.

³³ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Wydział Samorządowy Prowincji Śląskiej (*Provinzialverwaltung Schlesien*), sygn. 9009; Archiwum Państwowe w Katowicach, Zarząd Prowincji Górnośląskiej w Katowicach (*Provinzialverwaltung Kattowitz*), sygn. 301 i 470 akta zakładu w Prószkowie.